

den Drachenfels, het beroemde driegesprek over de Romantiek dat dat jaar verscheen. Zijn afwijzing van het boekje was radicaal. Deels was dat slechts omdat hij nogal pedante bezwaren tegen Geels taalgebruik had. Toch ging zijn kritiek veel verder. Thorbecke ergerde zich daarom zo over wat hij zag als Geels gebrek aan kennis, omdat het *Gesprek* ten slotte een aanval op en een verwerping van de Romantiek was geworden. Als men de zeer korte brief van 29 maart 1835 op pagina 183 vergelijkt met het dossier over Geels *Gesprek* dat W. van den Berg in *De ontwikkeling van de term 'romantisch' en zijn varianten in Nederland tot 1840* (Assen, 1973) heeft bijeengebracht, dan blijkt Thorbeckes negatieve reactie uitzonderlijk: de meeste recensenten beoordeelden het *Gesprek* zeer positief omdat het hen bevestigde in hun antiromantische vooroordelen. Slechts één anonieme commentator verzette zich tegen Geel en het is boeiend om te zien hoe deze minder conservatieve auteur precies de argumenten gebruikte die Thorbecke in zijn brief aanduidde.

Nu definieerde Thorbecke de Romantiek die hij verdedigde nog op dezelfde manier als de gebroeders Schlegel kort na de eeuwwisseling hadden gedaan, en anders dan wij. Zij sloot Goethe in. Diens portret - met die van Tieck en Jean Paul - hing in zijn Leidse studeerkamer. In Goethe, schreef hij, 'sieht man denn doch einmal ein Menschenleben, das sich rein aus eigenem Ursprung entfaltet... Man gewahrt eine Thätigkeit, die, indem sie sich offenbart, Gesetze giebt; ein Talent, das nur will was es besser, als Andere, vermag...'. Het is duidelijk: zo wilde Thorbecke zelf zijn. Aan Adelheid bekende hij met trots: 'was ich nicht auf eigne Weise, besser wie ein Andrer, zu bewältigen fähig bin, mag ich gar nicht anrühren.' Zijn belezenheid in Goethes werk was zo groot dat hij in het op pagina 91 geciteerde versje zeker een strofe uit diens Jagers Abendlied heeft herkend.

Wij vernemen overigens in dit deel weinig over Thorbeckes lectuur. Hij vertelt Schleiermacher te bewonderen; hij vindt Tiecks produktie mechanisch worden maar veel meer deelt hij niet mee. Zou hij Heines bijtende aanvallen op de *Romantische Schule* (van 1833 af) hebben gelezen? In een aantekening uit 1835 laat hij zijn afkeer van Heine en Börne blijken: 'Geestig-revolutionaire joden. Maar die geest is gisting van bedorven stoffen, en die revolutie is phantastisch'. Heine en Thorbecke! In de winter van 1820 studeerden zij alle twee in Göttingen. Het zou aardig zijn als wij wisten of zij elkaar in de collegezaal van de door hen beiden bewonderde Bouterwek ooit hebben gezien en gesproken.

E. H. Kossmann

J. C. Boogman, *Rondom 1848. De politieke ontwikkeling van Nederland 1840-1858* (Bussum: Unieboek B.V., 1978, 197 blz., f36,50, ISBN 90 228 3829 3).

De glorieuze liberale doorbraak van 1848 creëerde een politiek kader, dat voor het overheersend traditionele Nederland van toen in menig opzicht te modern was. Niet alleen vloeide Thorbeckes befaamde grondwetsherziening geenszins logisch voort uit de ontwikkeling van de jaren veertig, maar ook leed het nieuwe constitutionele bestel aan groeistuipten. Na de Aprilbeweging van 1853, die een einde maakte aan de regeermacht van de steeds eenzamer opererende liberaal Thorbecke, ging de natie op een wat meer aan de conservatieve omstandigheden aangepaste wijze voort op de in 1848 ingeslagen weg. In de toen volgende jaren representeerde het typisch *juste milieu-bewind* van de 'bijna geniaal-handige' conservatief-liberaal Van Hall de gematigd reformistisch-conservatieve mentaliteit die in het land de overhand had. Dat het regime van 1848 in wezen overeind kon blijven staan, is vooral te danken geweest aan twee factoren: ten eerste beschikte de reactionaire vleugel van het groot-protestantisme niet over politieke leiders van formaat en ten tweede

boden de extreme, soms zelfs bizarre denkbeelden van de oer-conservatieve Willem III een afschrikwekkend alternatief, bevreesd als bijna iedereen was om van het dikwijls al te onzekere liberale ijs in het nog minder te verkiezen ultra-reactionaire moeras te glijden. Even, in 1856, leek het erop dat de leiders van het land daarin zouden worden weggezogen. De koning, die in dat jaar voor zijn groothertogdom Luxemburg de grondwet in reactionaire zin wist om te buigen, probeerde ook in Nederland met hulp van de - ideologisch gesproken - meest consequente conservatief Groen van Prinsterer de zijn Huis in 1848 aangedane smaad te wreken. De weigering van deze principiële anti-revolutionair om zich voor de koets van de contra-revolutionaire reactie te laten spannen, is voor de politieke ontwikkeling van beslissende betekenis geweest. Nadat Baud, in de tijd van 's konings vader minister van koloniën en blijvend gekwetst door de *volte-face* van die vorst, zich desondanks evenmin had laten strikken, waren de enige twee serieuze pijlers onder een mogelijk reactionair bewind op voorhand weggeslagen. Het koninklijke minderheidsministerie-Van der Bruggen, toch al een pis-aller voor koning Willem III, liep de ene averij na de andere op, totdat het in 1858 definitief schipbreuk leed. Een in gematigd liberale trant opgekalefaterd schip van staat kwam eindelijk in onbedreigd vaarwater. De tijd van de niet ongevaarlijke constitutionele kinderziekten was voorbij; na tien jaar zou de nieuwe orde van 1848 ook maatschappelijk stevig wortel gaan schieten.

Aldus kan men in enigszins aangepaste stijl de these omschrijven die in *Rondom 1848* uitvoerig en pakkend wordt geadstrueerd. Dit uitermate vlot en boeiend geschreven geschiedverhaal is een typisch Boogman-boek. Het is een chronologisch gesynthetiseerde verzameling van, ongeveer te beginnen met zijn dissertatie, gedurende een kwarteeuw in doorgaans originele detailstudies door de auteur geponeerde stellingen en bij herhaling verdedigde inzichten. Nieuw alleen is een op archiefstukken gebaseerde uiteenzetting van en over Baud. Overeenkomstig Boogmans belangstelling en bronnenkennis krijgt de buitenlandse politiek uitvoerig aandacht en wordt de blik op de interne politiek verruimd met hulp van de dan weer relativerende, dan weer chargerende getuigenissen van het in Den Haag geaccrediteerde corps diplomatique. Met de beproefde combinatie van chronologische weergave der gebeurtenissen en thematische uitdieping der onderliggende structuren heeft de schrijver het zich niet gemakkelijk gemaakt. Verwijzingen naar voorafgaande en toekomstige situaties en herhalingen getuigen van de begriepelijke worsteling met dit compositorische probleem.

Ieder die ook maar enigszins vertrouwd is met het werk van de Utrechtse hoogleraar, zal begrijpen dat het een boek is geworden over een reeks van crisissituaties, ja over een periode die onder constitutioneel opzicht als één langgerekte crisisperiode wordt voorgesteld. De jaren vóór 1848 stonden in het teken van 'onzekerheid, halfslachtigheid, malaise en tenslotte zelfs defaitisme'. Het blijkbaar chronisch geworden euvel van het pauperisme bereikte in die tijd 'een bedenkelijk hoogtepunt', terwijl de politieke ontwikkeling zich in een impasse bevond 'die een rijke voedingsbodem bleek voor teleurstellingen en frustraties' (9). Sommigen overwogen aansluiting bij Duitsland, anderen bij België, een enkeling zelfs bij Frankrijk (22, 23, 45). Menigeen wilde in ieder geval best af van dat 'ellendige strookje land als Limburg' (69). En al behoorde na 1848 deze nationale identiteitscrisis tot het verleden en werd de tot dan toe halfslachtige handelspolitiek vervangen door een principiële vrijhandelsbeleid, tijdens het eerste ministerie-Thorbecke lagen de ministers in het algemeen en de naamgever van het kabinet in het bijzonder voortdurend met de koning overhoop. Gedurende heel die periode zocht deze laatste naar een goede gelegenheid om zich van deze dominante 'partijman' te ontdoen (97). Van Halls schipperend doch wel degelijk constructief bewind van de *apaisement* begon én eindigde onder het tumult van protestantse veront-

rusting en agitatie, maar wat zeker zo erg was: de koning, die door zijn onevenwichtige persoonlijkheid in schrijnend contrast stond met de 'onherroepelijke vereisten van omstandigheden en situatie' (81) gaf de beslissende doorslag bij dat begin en dat einde (151). Het in 1856 aangetreden kabinet vormde volgens Boogman een 'curieus intermezzo', vrucht van een maar ten dele bijgesteld 'koninklijk lijstje' van ministers. Voegen we hierbij nog de door de auteur regelmatig onderkende spanningen tussen de Oostnederlandse, patriots-continentale achtergrond van de doctrinair-liberale Thorbecke en de Oudhollandse, maritiem-commerciële traditie van Van Hall (die beslist niet conservatief mag worden genoemd maar conservatief-liberaal moet heten!), tussen de door Thorbecke geïnspireerde afkeer van iedere partijorganisatie en de door Groen van Prinsterer - volgens de auteur terecht - begunstigde trend naar op een partijmeerderheid gebaseerde homogene ministeries, tussen kerkelijke (antirevolutionaire) en niet- of minder kerkelijke conservatieven, dan kan men begrijpen hoe de periode na 1848 ons tegemoet treedt als 'het zo dramatische politieke gebeuren in de jaren 1850'(171).

Bij alle bewondering die ik voor deze even persoonlijke als goed beargumenteerde synthese van de beschreven achttien jaren koester, vraag ik me toch wel af, of de cesuren niet teveel met het oog op een exposé met 1848 als middelpunt werden gekozen en of de interpretaties van de gebeurtenissen niet te dwingend zijn voorgesteld. Aan het begin van zijn studie geeft Boogman zelf al bouwstoffen om 1840 maar zeer ten dele het begin van de door hem gesignaleerde crisisverschijnselen te laten zijn. Nog altijd acht ik L. G. J. Verbarnes kijk op de jaren veertig, als die van de overgang van een autocratisch bewind naar een 'pays légal' en van een verzorgingsstaat naar een libertair bestel, zeker zo goed te verdedigen. Komt de auteur anderzijds ook niet zelf tot de conclusie dat het nieuwe kader van 1848 pas 'in 1853 en de eerste jaren daarna' onder zware druk stond, maar dat het in het voorjaar van 1856 de proef al weer 'glansrijk doorstaan' heeft (172)? Wie de paragraafindeling van de nieuwe *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (deel 12), waarvan het hier besproken boek voor de politieke geschiedenis van de betrokken periode de wat uitvoeriger versie is, onder de loep neemt, komt alleen al op grond daarvan tot het inzicht dat ook na 1858 politieke crises binnen de dan zelfs kortstondige fusiekabinetten blijven voortduren. Nog lang zal de koning - net als trouwens Thorbecke - een enigszins homogeen optreden van politiek verantwoordelijke ministers tot een aanfluiting maken. In dit verband is het jammer dat de auteur zijn op zich geheel juiste stelling dat de gevolgen van de crisis der jaren 1866-1868 veelal zijn overschat, niet vergelijkenderwijs heeft kunnen staven. Dat de 'crisis in de jaren 1850' van grotere betekenis zou zijn geweest dan die van ruim een decennium later, kan ik nu moeilijk inzien. Hier en daar lijken mij de gebeurtenissen en figuren uit het alles bijeen toch rustige en zelfs saaie Nederland van *Rondom 1848* dan ook wat teveel gedramatiseerd.

Zo dit al een gebrek moet heten, dan toch als gevolg van een des te grotere kwaliteit, namelijk die van het vermogen treffend te karakteriseren, levendig te beschrijven en geëngageerd doch overwegend mild te oordelen. Ondanks de vele ten toon gespreide voorkeuren heeft niemand van de personen in het door Boogman met verve belichte drama te lijden onder miskenning. Dat geldt ook voor de drie hoofdrolspelers die de kaft van het boek hebben gehaald: aan de ene kant de - hoe kan het anders! - 'helter-skelter-man' Willem II, aan de andere kant de rondborstige en goedaardige Willem III, tragisch door zijn gevaarlijke ongeschiktheid en tenslotte, breeduit tussen hen in, de kille gelijkhebber Thorbecke, aan wie schrijver nillens willens de erepalm geeft, vóór de door hem in menig opzicht gerehabiliteerde Van Hall. Zij en vele anderen worden voor de lezer goede bekenden, ten tonele gevoerd als ze zijn met een sterke verbeeldingskracht. Ook heden ten dage wordt

de geschiedschrijving nog met succes beoefend als een 'résurrection de la vie'.

J. A. Bornewasser

J. P. Gribling, *Willem Hubert Nolens 1860-1931. Uit het leven van een priester-staatsman* (Assen: Van Gorcum, 1978, xxiv + 377 blz., f49,50, ISBN 90 232 1642 2).

J. P. Gribling is na zijn in 1961 verschenen lijvige dissertatie over de katholieke staatsman Aalberse niet stil gaan zitten: een aantal tijdschriftartikelen over onderwerpen uit de politieke en sociale geschiedenis is sindsdien uit zijn pen gevloeid en nu is dan een tweede biografisch werk van zijn hand verschenen. Dit boek over Nolens is een even wetenschappelijk werk als de Aalberse-biografie: met talrijke en uitvoerige noten, een uitgebreide literatuurlijst en samenvattingen in het Duits en Frans.

Gribling heeft deze keer geen gemakkelijk onderwerp gekozen: Nolens, die enige decennia lang een sleutelfiguur in Nederlands politieke geschiedenis is geweest, was namelijk een uiterst gesloten en afstandelijk, volgens sommigen zelfs 'sfinxachtig' mens; een man zonder vrienden, maar ook zonder persoonlijke vijanden; iemand die op geen enkel punt tot dé verbeelding sprak.

Hoe heeft de auteur zich van zijn moeilijke taak gekweten?

Laat ik, als antwoord op die vraag, allereerst opmerken, dat Gribling er in belangrijke mate in geslaagd is de figuur Nolens nader tot de lezer te brengen. Uit de uitvoerige beschrijving van Nolens' werkzaamheden als jong kamerlid voor het district Venlo, daarna als lid en later voorzitter van de Mijnraad en vooral vanaf 1919 tot zijn dood als regerings-afgevaardigde op de jaarlijkse conferenties van de Internationale Arbeidsorganisatie blijkt niet alleen Nolens' sociale bewogenheid, maar ook zijn vooruitstrevende denkbeelden ten aanzien van de sociale wetgeving. Interessant is daarbij Griblings vergelijking tussen Schaepman en Nolens (110). Dat een vergelijking tussen de warmbloedige, hartelijke en poëtische Schaepman en de nuchtere, ongenaakbare Nolens meestal in het voordeel van eerstgenoemde is uitgevallen, is begrijpelijk genoeg; niettemin was Nolens zowel de meest sociaal voelende als de meest vooruitstrevende van de twee. Daaraan wordt, zo toont Gribling aan (130-131), niet afgedaan door het feit, dat ook Nolens bij de beroemde stemming over de Leerplichtwet Schaepman in de fractie alleen liet staan.

Intussen: hoe belangrijk en hoe sympathiek Nolens' activiteit op het terrein van de sociale politiek ook geweest is, zijn historische betekenis ligt toch niet in de eerste plaats daar, maar in het feit, dat hij vanaf 1910 tot zijn dood (en volgens Gribling eigenlijk al vanaf 1903) leider is geweest van de katholieke fractie in de Tweede Kamer; na de invoering van de evenredige vertegenwoordiging (1918) kreeg deze fractie de parlementaire spilpositie, die thans nog door het CDA wordt ingenomen, en Nolens werd toen de man, zonder wiens medewerking geen regering kon optreden. Op dit punt schiet Griblings boek tekort; tegenover de prettig leesbare en boeiende hoofdstukken over Nolens' werk in de Mijnraad en in de Internationale Arbeidsorganisatie steken die over zijn activiteit als fractievoorzitter af als kleurloos en weinig interessant. Vooral hoofdstuk VIII, met het verhaal over de kabinetsformatie van 1918, stelt teleur.

Men zou ook meer willen vernemen over de manier, waarop Nolens binnen de fractie optrad. Tenslotte was het een prestatie, dat hij in dit grote en sociaal zeer heterogene gezelschap bijna steeds de eenheid wist te bewaren, te meer omdat hij geen middenman was, maar zelf duidelijk tot de progressieve vleugel behoorde. Gribling gaat óp dit punt slechts twee maal kort in, namelijk waar hij (135 en 316) met een beroep op de fractienotulen en